

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-62>

УДК 330

Василь МІРАКІН

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0009-0002-0094-0302>

ijournals@gmail.com

ПРИНЦИПИ ТА ФОРМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В ПРОЦЕСІ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В АГРОЕКОНОМІЦІ

У процесі інституційних трансформацій агроєкономіки, сільськогосподарська кооперація відіграє ключову роль у зміцненні позицій сільськогосподарських виробників та підвищенні їх конкурентоспроможності. Основні принципи сільськогосподарської кооперації включають добровільність участі, економічну рівність, демократичне управління, а також розподіл ризиків та переваг серед членів кооперативу. Форми сільськогосподарської кооперації варіюються від виробничих і споживчих кооперативів до кредитних та збутових асоціацій, які забезпечують широкий спектр послуг та можливостей для своїх членів. Інституційні трансформації в агроєкономіці, зокрема, реформування прав власності, розвиток ринкової інфраструктури та впровадження нових фінансових інструментів, сприяють формуванню ефективних кооперативних об'єднань. Ці процеси спрямовані на створення умов для сталого розвитку сільського господарства, підвищення рівня добробуту сільського населення та покращення екологічної ситуації. У контексті глобальних викликів, таких як зміна клімату, нестабільність на міжнародних ринках та наслідки війни в Україні, сільськогосподарська кооперація набуває ще більшого значення як механізм захисту інтересів дрібних виробників та забезпечення продовольчої безпеки. Успішна реалізація кооперативних ініціатив залежить від адекватної державної підтримки, наявності ефективних інституційних механізмів та активної участі громадян у процесі прийняття рішень. Розвиток сільськогосподарської кооперації сприяє не лише економічному зростанню, але й соціальній згуртованості сільських громад. Успішність кооперативних моделей залежить від інтеграції з іншими суб'єктами агробізнесу та створення кластерів, що дозволяє підвищити додану вартість продукції на всіх етапах виробництва та реалізації. Таким чином, сільськогосподарська кооперація виступає стратегічним інструментом для розвитку агроєкономіки в умовах глобальних змін.

Ключові слова: сільськогосподарська кооперація, інституційні трансформації, агроєкономіка, продовольча безпека, державна підтримка.

Vasyl MIRAKIN

Khmelnitskyi National University

PRINCIPLES AND FORMS OF AGRICULTURAL COOPERATION IN THE PROCESS OF INSTITUTIONAL TRANSFORMATIONS IN AGRICULTURAL ECONOMY

In the process of institutional transformations of the agricultural economy, agricultural cooperation plays a key role in strengthening the positions of agricultural producers and increasing their competitiveness. The basic principles of an agricultural cooperative include voluntary participation, economic equality, democratic governance, and the sharing of risks and benefits among cooperative members. Forms of agricultural cooperatives vary from production and consumer cooperatives to credit and marketing associations that provide a wide range of services and opportunities for their members. Institutional transformations in the agricultural economy, in particular, reforming property rights, developing market infrastructure, and introducing new financial instruments, contribute to the formation of effective cooperative associations. These processes are aimed at creating conditions for the sustainable development of agriculture, increasing the level of well-being of the rural population, and improving the ecological situation. In the context of global challenges, such as climate change, instability in international markets and the consequences of the war in Ukraine, agricultural cooperation becomes even more important as a mechanism for protecting the interests of small producers and ensuring food security. Successful implementation of cooperative initiatives depends on adequate state support, effective institutional mechanisms and active participation of citizens in the decision-making process. The development of agricultural cooperation contributes not only to economic growth, but also to the social cohesion of rural communities. The success of cooperative models depends on integration with other agribusiness entities and the creation of clusters, which allows to increase the added value of products at all stages of production and sale. Thus, agricultural cooperation acts as a strategic tool for the development of the agricultural economy in the conditions of global changes. However, the transformational nature of the cooperation process predetermines the need to adjust the conceptual approaches to the development of its various forms in the agricultural sector of the region, facilitating the transition of small-scale production to an innovative development model.

Keywords: agricultural cooperation, institutional transformations, agricultural economics, food security, state support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Проблема сільськогосподарської кооперації в умовах інституційних трансформацій агроєкономіки є однією з ключових у сучасному агропромисловому комплексі. Зміни в економічних, політичних та соціальних інституціях, що відбуваються в аграрному секторі, впливають на ефективність і стабільність сільського господарства. Однією з головних проблем є пошук оптимальних принципів та форм кооперації, які б забезпечили максимальну вигоду для сільськогосподарських виробників і сприяли б їхньому адаптуванню до нових умов ринку.

Завданнями, які постають перед науковцями та практиками, є розробка моделей кооперації, що відповідають сучасним викликам, таким як зміна клімату, глобальна конкуренція, нестабільність ринків, а також наслідки війни в Україні. Важливим аспектом є інтеграція дрібних та середніх фермерів у

кооперативні структури для підвищення їхньої конкурентоспроможності, покращення доступу до ринків і ресурсів, а також забезпечення продовольчої безпеки. У контексті інституційних трансформацій, що включають реформування земельних відносин, розвиток ринкової інфраструктури, впровадження нових технологій та фінансових інструментів, кооперація стає важливим інструментом для сталого розвитку агроєкономіки. Це вимагає комплексного підходу до дослідження принципів та форм кооперації, враховуючи економічні, соціальні та екологічні фактори.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Серед визначних наукових досліджень в галузі розвитку сільськогосподарської кооперації варто відзначити внесок відомих теоретиків та економістів-аграрників, таких як Л. Молдаван, В. Антонович, М. Драгоманов, Р. Оуен, Ш. Фур'є, Ф. Райффайзен, О. Чайанов, Дж. Коул, Дж. Стречі, М. Туган-Барановський, В. Зіновчук, О. Крисальний та ін. Сучасні науковці продовжують розвивати ці ідеї, адаптуючи їх до умов інституційних трансформацій в агроєкономіці, враховуючи виклики глобалізації, економічної нестабільності, а також необхідність впровадження інноваційних практик у сільськогосподарське виробництво та управління.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Цілями статті є дослідження та узагальнення основних принципів і форм сільськогосподарської кооперації в умовах інституційних трансформацій агроєкономіки. У рамках статті буде проаналізовано, як інституційні зміни, включаючи реформування прав власності, розвиток ринкової інфраструктури та впровадження нових фінансових інструментів, впливають на формування та розвиток кооперативних об'єднань. Особлива увага приділяється визначенню ролі кооперації у зміцненні економічної незалежності сільських громад, підвищенні конкурентоспроможності сільськогосподарських виробників, а також у забезпеченні продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів, таких як зміна клімату, економічна нестабільність та наслідки війни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Кооперація – це процес добровільного об'єднання зусиль і ресурсів суб'єктів, зацікавлених у досягненні певних соціально-економічних результатів, які можуть бути отримані або швидше досягнуті за допомогою групових дій, поєднання яких здійснюється за рахунок власних коштів [1]. Об'єктивною основою розвитку кооперативного руху в кожній країні є необхідність швидкого і адекватного реагування товаровиробників на мінливий попит.

Успішна діяльність перших кооперативів у сільському господарстві, як показують дослідження, відображала об'єктивні потреби господарських інтересів, призвела до розвитку товарно-грошових відносин на селі, прогресу фермерських господарств, що входять до складу кооперативу. Характер, успішність і ступінь розвитку фермерських кооперативів в країні багато в чому визначалися загальною політичною ситуацією, характером існуючого режиму, ступенем демократичності або реакційного характеру урядів, що перебували при владі [2].

У сучасних умовах стимулом для розвитку кооперації в аграрному секторі економіки є наявність певних умов. Ці умови мають бути спрямовані на створення, розвиток та ефективне функціонування кооперативів. Вивчення теорії і практики кооперативного руху в країнах світу показує, що до найбільш значущих відносяться:

- стабільний рівень економічного розвитку країни, що визначає необхідність існування такої форми господарювання, як кооператив (в кооперативі ефективніше управляти, ніж поза ним);
- добровільність організації кооперативу з метою отримання економічної вигоди її членів (групові та колективні інтереси);
- поєднання трудового принципу та економічного принципу в кооперативному господарстві ініціативність, самостійність кооператорів у виборі та прийнятті господарських рішень;
- управління за рахунок власних ресурсів, відносна самостійність кооператорів у використанні ними результатів своєї діяльності (виробнича демократія кооперативу) [3].

Певний вплив на успіхи кооперативного руху в сільській місцевості надає також культурний рівень населення, перш за все, його грамотність, що визначає ступінь інтелектуального потенціалу безпосереднього виробника. На розвиток сільської кооперації впливають також особливості національного характеру особистості [4].

Крім наявності певних умов для розвитку кооперативного процесу в країні, успіх функціонування вже створених кооперативів залежить від їх дотримання певних принципів. Принципи кооперативної діяльності, як показують дослідження, слід розглядати як керівництво до використання соціальних і морально-етичних цінностей співробітництва на практиці.

Досвід розвинених країн світу показує, що успішне функціонування кооперативів багато в чому обумовлено тим, що вони дотримуються певних принципів. Слово «принцип» в даному випадку буде відповідати його визначенню як переконання, погляду на речі. У кожній країні принципи співробітництва

формується з урахуванням особливостей країни, в тому числі історії та традицій кооперативного руху. Принципи можуть переглядатися при зміні факторів суспільного розвитку, але, в цілому, залишаються незмінними протягом тривалого періоду часу [5].

До традиційних, загальних принципів формування і функціонування кооперативного господарства зазвичай відносяться:

- добровільність вступу до кооперації та виходу з неї;
- матеріальний і соціальний інтерес членів кооперативу;
- самоврядування та господарська діяльність на повній самоокупній основі, тобто за рахунок власних ресурсів, самодостатності та самофінансування;
- використання пайових відносин в господарських цілях;
- синтез особистої та колективної власності в кооперативах;
- право вибору форми співпраці в залежності від конкретних умов та цілей.

Ці принципи, які відповідають принципам кооперації, сформульованим А.В. Чайновим, визначають класичний тип кооперативу. У реальних умовах національних економік вони можуть трансформуватися, але традиційний і незаперечний принцип добровільного членства залишається [6].

Крім перерахованих вище основних принципів кооперації, господарська практика вимагає дотримання інших принципів, що впливають на ефективність діяльності кооперативів.

До таких принципів належать:

- неприпустимість будь-якої дискримінації за соціальними, расовими, релігійними, політичними ознаками при вступі до кооперативу;
- навчання принципам співпраці своїх членів, співробітників;
- співробітництво з іншими формами співробітництва.

Однак ці додаткові положення приймаються не всіма і не завжди залежать від об'єктивних умов організації та існування.

Мінливість економічної кон'юнктури в країні і світі вимагає зміни принципів організації та функціонування кооперативів. У ХХ столітті результатом цих змін став перегляд у 1966 р. Міжнародним кооперативним альянсом (МКА) відповідно до вимог часу системи принципів організації та функціонування кооперативів. Результатом цієї роботи стало формулювання шести основних принципів, які лягли в основу кооперативної діяльності і основний зміст статуту будь-якого кооперативу:

- добровільна участь;
- демократично організований (шляхом виборів) адміністративний устрій;
- певна фіксована частка кожного члена кооперативу в статуті капіталу;
- розподіл доходів відповідно до рішення загальних зборів учасників кооперативу;
- реалізація активної соціальної політики (освіта, охорона здоров'я і т.д.);
- активна співпраця з іншими кооперативами, як на національних, так і на міжнародних рівнях [7].

Пізніше, з розвитком міжнародного кооперативного руху, виникла необхідність внести нові корективи в основні принципи. Новосформульовані принципи наближені до сучасних умов функціонування кооперативів.

Принцип добровільності та відкритого членства також був визначений як перший принцип. Цей принцип визначає кооперативи як організації, створені на добровільних засадах, відкриті для всіх громадян, які бажають взяти на себе певні зобов'язання, пов'язані з членством у кооперативі, без будь-яких обмежень.

Перший принцип дає право і можливість будь-якій фізичній особі користуватися економічними благами і соціальними цінностями кооперативу, в той же час він вимагає, щоб він брав на себе частину відповідальності, вільно оцінюючи і приймаючи добровільне рішення про вступ до кооперативу і про вихід з кооперативу.

При цьому кооператив не зобов'язаний приймати всіх, хто подає заяву, і при цьому залишає за собою право виключати зі своїх членів тих, хто порушує встановлені законом вимоги. Необхідність цього принципу обумовлена тим, що в ряді країн існують очевидні і не завжди коректні обмеження, наприклад, великий вступний внесок і т.д., що не повинно бути в кооперативному русі.

Важливим принципом є принцип, відповідно до якого кооперативи всіх рівнів організуються на демократичних засадах. Це означає, що вони є демократичними організаціями, які контролюються своїми членами, які беруть участь у прийнятті рішень в інтересах кооперативу, а обрані представники правління підзвітні його засіданню. Цей принцип передбачає також демократичне управління кооперативами, незалежне від зовнішнього управління.

Третій принцип передбачає обов'язкову участь членів кооперативу у формуванні капіталу кооперативу та його демократичному управлінні. Такими цілями можуть бути:

- подальший стабільний розвиток кооперативу;
- заохочення членів кооперативу відповідно до частки участі;
- здійснення іншої діяльності за згодою та підтримкою членів кооперативу.

Всі члени кооперативу мають рівні права вирішувати, в якій формі, в якому обсязі і в якій пропорції буде розподілятися прибуток, виходячи з міркувань справедливості.

Суть четвертого принципу – автономії і незалежності – полягає в тому, що кооперативи залишаються автономними організаціями, вступаючи у відносини з державою з питань податкової, економічної та соціальної політики, укладаючи договори на різні спільні проекти з іншими організаціями.

Як уже зазначалося, ефективність діяльності кооперативу залежить і від того, наскільки навчені, освічені та поінформовані його члени. Тому п'ятий принцип – це принцип, який включає в себе освіту, навчання і надання інформації. Кооператив повинен надавати своїм членам таку можливість вивчати кращі практики, теорію і практику кооперації, підвищувати свою кваліфікацію, розширювати кругозір з метою підвищення ефективності свого виробництва [8].

Дія шостого принципу – кооперації між кооперативами – реалізується в рамках активного кооперативного руху. Для взаємної вигоди первинні кооперативи можуть об'єднуватися в кооперативи другого порядку (другого рівня), потім, організовуючись на районному рівні, утворюють регіональні, а останні – в національні організації, а ті – в сферу міжнародного співробітництва – великі приватні підприємства.

Результат шостого принципу об'єктивно вимагає декларування сьомого принципу – турботи про суспільство. Краще виражаючи інтереси членів кооперативу, задовольняючи їх потреби та інтереси, кооперативи тим самим сприяють подальшому розвитку суспільства в цілому.

Дослідження показують, що в кооперативах можуть порушуватися певні принципи їх функціонування. Наприклад, традиційний принцип голосування («один член – один голос») і принцип обов'язкової участі в кооперативних операціях дотримуються не завжди. Наприклад, у Німеччині особа, яка внесла певну частку в кооператив, але не користується його послугами, може вважатися членом кооперативу [9].

Сформульовані принципи є єдиними, тобто необхідними для дотримання всіма кооперативами.

Сільськогосподарські кооперативи, як виробничо-споживчі (обслуговуючі) форми кооперації, відіграють важливу роль у підтримці малих та середніх сільськогосподарських підприємств. Горизонтальні кооперативи дозволяють фермерам об'єднуватися для спільного закупівлі сировини, інвестицій у нові технології або маркетингових послуг. Вертикальні кооперативи, у свою чергу, стимулюють інтеграцію у виробничих ланцюгах, забезпечуючи ефективність від вирощування до реалізації продукції. Впровадження інноваційних агротехнологій, використання сучасних інформаційних систем для управління виробництвом і логістикою, а також дотримання екологічних стандартів сприятиме підвищенню якості продукції та зниженню витрат. Розвиток кооперативів дозволяє об'єднувати ресурси та зусилля дрібних фермерів, що сприяє їхній більшій фінансовій стійкості та можливості впливати на ринкові ціни. Це також допомагає створювати нові робочі місця та підвищувати рівень життя в сільській місцевості, зменшуючи міграцію населення до міст (рис. 1).

Рис. 1. Класифікація кооперацій в сільському господарстві

Джерело: розроблено автором на основі [10]

Горизонтальне співробітництво відображає внутрішньогалузеві відносини. До цього типу відносять об'єднання, організовані безпосередньо в сфері сільськогосподарського виробництва.

Внутрішньогосподарські відносини будуються, як правило, на основі договорів, що визначають обсяг виробництва і розподіл одержуваного доходу і відповідальність госпрозрахункових підрозділів. Відносини власності ґрунтуються на закріпленні за підрозділами засобів виробництва в обсязі, що забезпечує випуск заданої кількості продукції.

Вертикальна кооперація реалізується на базі об'єднання підприємств, які виробляють сировину, її переробку, зберігання, реалізацію, здійснюють виробничі послуги, забезпечують виробничими ресурсами. У сільському господарстві вертикальна кооперація включає виробництво засобів виробництва, що використовуються в конкретній підгалузі, матеріально-технічне постачання і виробничі послуги, постачання насінневого матеріалу або племінного молодняка, переробні промислові підприємства, торговельні організації, бази зберігання і транспорту, технічні підприємства сільськогосподарського обслуговування, облаштування інфраструктури виробничої та соціальної сфер, кредитування тощо.

Дослідження показують, що вертикальна кооперація спрямована на усунення зайвих ланок в єдиному процесі виробництва і реалізації продукції, зниження втрат грошей і часу при переході від одного технологічного етапу до іншого, створення можливості кращого використання потужностей і отримання більшого прибутку. Особливість кооперативної форми вертикального типу полягає в тому, що сільськогосподарські товаровиробники можуть бути членами декількох об'єднань одночасно, вступати в кооперативні відносини з оптовими ринками, створювати інтегровані структури. Вертикальні кооперативи переважають абсолютно у всіх країнах світу.

За формами сільськогосподарські кооперативи поділяються на виробничі та споживчі. Їх основна відмінність полягає в характері і цілях кооперативної діяльності [11].

Як форма господарської діяльності сільськогосподарський виробничий кооператив є добровільним об'єднанням сільських товаровиробників. Він створюється для організації господарської та іншої діяльності, заснованої на особистій праці учасників з об'єднанням їх земельних і майнових пайових внесків. Такий кооператив можна розглядати як комерційне підприємство [11].

Як форма організації виробництва сільськогосподарський виробничий кооператив може бути фермерським господарством, що переходить на кооперативні принципи роботи, або бути структурним підрозділом фермерського господарства, або представляти окрему галузь господарства [11].

Усі ці форми кооперативів сприяють збільшенню конкурентоспроможності учасників, раціоналізації виробничих процесів і забезпеченню сталого розвитку сільських територій. Такий підхід дозволяє об'єднувати ресурси і знання для досягнення спільних цілей, що є важливим у сучасних умовах глобалізації та швидкої зміни ринкових умов.

Перевагами кооперативної форми організації виробництва є:

- оптимізація комплексу галузей;
- через спільні закупівлі сировини, обладнання, машин та інших ресурсів кооперативи можуть отримувати доступ до оптових цін, що дозволяє знижувати загальні витрати на виробництво;
- підвищення конкурентоспроможності товаровиробників в ринкових умовах;
- ефективне використання кредитів;
- легше реалізувати інноваційні проекти і нові технології, оскільки кооператив може залучати більше інвестицій та експертних знань тощо.

Кооператив – це живий, соціально-економічний організм, що постійно розвивається. Якщо, наприклад, на зорі кооперативного руху кооперативи об'єднувалися для того, щоб всі разом вижили, то в ринковій економіці діяльність кооперативу набуває форми бізнесу і починає мати все більш підприємницький характер. Певна загальна «вигода» або мета «задовольнити потреби» трансформується в реальну економічну вигоду, в мету, яка безпосередньо відчутна в ринковій економіці – отримання найбільшого прибутку.

У сільському господарстві України кооперативний рух ще знаходиться в зародковому стані. Дослідження свідчать, що розвиток сільськогосподарської кооперації в нашій державі стримує недостатня поінформованість сільгоспвиробників про переваги кооперації, поточну державну політику та розвиток нормативно-правової бази, наявність «ножиць» цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, наявність у агробізнесі посередницьких структур, які ущемляють інтереси сільськогосподарських товаровиробників та інші чинники. Наприклад, стримуючими факторами розвитку кооперативних структур є: відсутність навичок господарського самоврядування у сільських жителів; відсутність знань про роль і значення кооперативів у ринковій економіці серед працівників агропромислового комплексу; нестача лідерів, здатних очолити кооперативний рух.

Кооперація в аграрному секторі України має свої особливості становлення. Її розвиток сприятиме зміцненню економічного потенціалу та соціального статусу приватних сільськогосподарських товаровиробників, покращенню макроекономічних умов господарювання, створенню стимулів для зростання товарної продукції та реалізації спеціальних заходів у сфері кооперативної та антимонопольної політики.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Результати дослідження показали, що сільськогосподарська кооперація відіграє вирішальну роль у зміцненні економічної стійкості сільськогосподарських виробників, особливо в умовах інституційних трансформацій агроєкономіки. Основні принципи кооперації, такі як добровільність, економічна рівність, демократичне управління та розподіл ризиків і вигод, забезпечують ефективне функціонування кооперативних об'єднань і підвищують їхню конкурентоспроможність на ринку. Інституційні зміни, зокрема реформування прав власності, розвиток ринкової інфраструктури та впровадження нових фінансових інструментів, створюють умови для розвитку нових форм кооперації, які можуть сприяти сталому розвитку аграрного сектору та підвищенню добробуту сільського населення.

Подальші дослідження в цьому напрямі можуть бути спрямовані на поглиблений аналіз різних моделей кооперативних об'єднань, їхньої ефективності в умовах змінних ринкових та інституційних умов. Особливу увагу слід приділити впливу глобальних викликів, таких як зміна клімату, економічна нестабільність та війна в Україні, на розвиток сільськогосподарських кооперацій.

Література

1. Kates R.W. What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice. / R.W. Kates, T.M. Parris, A.A. Leiserowitz. – Environment: Science and Policy for Sustainable Development, Number 3, P. 8 –21.
2. Гаркуша В. Специфіка управління в умовах співробітництва // АПК: економіка, менеджмент. – 2001. – № 6. – С. 13-22.
3. Корягіна А.Д. Оцінка ефективності використання персоналу сільськогосподарських кооперативів Вісник Житомирського національного агроєкологічного університету. – 2011. – № 1 (28). – Т.2. – С. 56-10.
4. Родіонова, О. Інституціональні особливості та ефективність кооперативної форми господарювання // АПК: економіка, менеджмент. – 2019. – № 7. – С. 35-39.
5. Ушкаренко Ю.В. Економічна природа та соціальна місія сільськогосподарської кооперації: теоретичний аспект. Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – Вип. №10. – С. 529-534.
6. Югай А.М. Методичні аспекти визначення економічної, соціальної та екологічної ефективності використання земель сільськогосподарського призначення // Міжнародний сільськогосподарський журнал. – 2012. – № 5. – С. 55-62.
7. Gereffi, G., Korzeniewicz, M., Korzeniewicz, R. Commodity chains and global capitalism [Text]. – Praeger Publishers, 1994. – P. 354.
8. Єфременко А. Кооперація в системі агробізнесу [Текст] / А. Єфременко // АПК: економіка і менеджмент. – 2003. – № 11. – С. 51-55.
9. Кузнецова Н.А. Роль сільськогосподарських споживчих кооперативів у вирішенні проблеми виробничої інфраструктури агропромислового комплексу // АПК: економіка, менеджмент. – 2020. – № 1. – С. 50-58.
10. Ткач А.В. Розвиток системи споживчої кооперації на селі / А.В. Ткач, Н.І. Чукін // Економіка сільськогосподарських і переробних підприємств. – 2012. – № 6. – С. 51-54.
11. Promoting Sustainable Agriculture and rural development: Agenda 21 Chapter 14. Rome: FAO, 1996.

References

1. Kates R.W. What is Sustainable Development? Goals, Indicators, Values, and Practice. / R.W. Kates, T.M. Parris, A.A. Leiserowitz. – Environment: Science and Policy for Sustainable Development, Number 3, P. 8 –21.
2. Harkusha V. Spetsyfika upravlinnia v umovakh spivrobitnytstva // APK: ekonomika, menedzhment. – 2001. – № 6. – S. 13-22.
3. Koriahina A.D. Otsinka efektyvnosti vykorystannia personalu silskohospodarskykh kooperatyviv Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu. – 2011. – № 1 (28). – T.2. – S. 56-10.
4. Rodionova, O. Instytutsionalni osoblyvosti ta efektyvnist kooperatyvnoi formy hospodariuvannia // APK: ekonomika, menedzhment. – 2019. – № 7. – S. 35-39.
5. Ushkarenko Yu.V. Ekonomichna pryroda ta sotsialna misiia silskohospodarskoi kooperatsii: teoretychnyi aspekt. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. – 2016. – Vyp. №10. – S. 529-534.
6. Iuhai A.M. Metodychni aspekty vyznachennia ekonomichnoi, sotsialnoi ta ekolohichnoi efektyvnosti vykorystannia zemel silskohospodarskoho pryznachennia // Mizhnarodnyi silskohospodarskyi zhurnal. – 2012. – № 5. – S. 55-62.
7. Gereffi, G., Korzeniewicz, M., Korzeniewicz, R. Commodity chains and global capitalism [Text]. – Praeger Publishers, 1994. – P. 354.
8. Yefremenko A. Kooperatsiia v systemi ahrobiznesu [Tekst] / A. Yefremenko // APK: ekonomika i menedzhment. – 2003. – № 11. – S. 51-55.
9. Kuznietsova N.A. Rol silskohospodarskykh spozhyvchykh kooperatyviv u vyrishenni problemy vyrobnychoi infrastruktury ahropromyslovoho kompleksu // APK: ekonomika, menedzhment. – 2020. – № 1. – S. 50-58.
10. Tkach A.V. Rozvytok systemy spozhyvchoi kooperatsii na seli / A.V. Tkach, N.I. Chukin // Ekonomika silskohospodarskykh i pererobnykh pidpriemstv. – 2012. – № 6. – S. 51-54.
11. Promoting Sustainable Agriculture and rural development: Agenda 21 Chapter 14. Rome: FAO, 1996.